

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LUHUHI/THAFAMUHWE 2013

MEMORANDAMU

MARAGA: 80

Memorandum uyu u na masiatari a 24.

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI

MBUDZISO 1 (MBUDZISO NDAPFU)

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dzi avhelwe nga ndila yone:

- Maraga dza 7 ndi dza mbuno.
- Maraga dza 3 ndi dza luambo. Dzone dzi avhelwe nga ndila hei:
  - Maraga 3 arali e kha khoudu 6–7
  - Maraga 2 arali e kha khoudu 4–5
  - Maraga 1 arali e kha khoudu 0–3

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re magumoni a memorandumu uyu.

Nelson Mandela – LR Ndlovu

Zwifanyiso zwa muhumbulo ndi ndila ine murendi a shumisa ngayo figara dza muambo dzo fhambanaho u bveledza thalutshedzo ya tshirendo ngadzo. Thalutshedzo ya tshirendo ndi zwine tshirendo tsha amba zwone.

- Tshirendo itshi tshi amba nga zwe Vho- Nelson Mandela vha tangana nazwo vha tshe mutuku. Tshiwe hafhu u pfa vhutungu musi a tshi vhona muvhuso wa tshitalula/khethano nga muvhala, wo tambudza Vho-Nelson Mandela. Izwi zwothe zwo itiswa nge Afrika Tshipembe la shaya ndivho ya uri li khou tambudza murangaphanda wa lushaka. Hezwi murendi o zwi bveledza nga u shumisa zwifanyiso zwa muhumbulo kana figara dza muambo dzi tevhelaho:
- Vese 1, murendi o shumisa liedzamuthu line la vha ' musi vundu la Qunu lo dihwala' line la amba musi Nelson Mandela a tshi todou bebiwa.
- Vese 2, murendi o shumisa lifanyisi line la vha 'thumbu i tshi lumaluma sa ya mubvana mirini' zwine zwa amba uri vhutungu he ha pfiwa musi vha tshi swika vhu fana na ha mubvana o dihwalaho ane a khou toda u beba.
- Vese 3, liambele 'li tshi tsa mirini nga duka-duka' zwine zwa amba musi Nelson Mandela a tshi bebiwa.
- Vese 10, lifanyamuthu/Livhuvhisi 'tshituhu na vhuloi zwe Tswane la ita' ndi tshituhu tshe Afrika Tshipembe la itela Nelson Mandela.
- Vese 11, lifanyamuthu/Livhuvhisi ' maromedzi a vhutungu e Robben Island la hwesa' zwine zwa amba vhuada ha u pfisa Nelson Mandela vhutungu nga u mu valela Robben Island.
- Vese 12, lifanyamuthu 'mbonzhe dze Bantu Education ya phula' ndi vhutungu ho vhangwaho nga pfunzo ya Bantu Education ndi zwone zwe Vho-Mandela vha tambudzelwa zwone.

- Vese 16, lifanyisi 'ndi musu sa makumba lo tenengedza' zwine zwa amba uri Vho-Mandela vho vha vha tshi do vha vho farwa zwavhudi.
- Vese 17, lifanyisi '... sa lukhanda marubini tshiunzani la nusa' zwine zwa amba u alusa Nelson Mandela, Afrika Tshipembe lo mu dzudza fhethu ha vhudi.

MAPENDELO

Murendi o kona u shumisa zwifanyiso zwa muhumbulo kha u bvedza thalutshedzo ya tshirendo itshi nga ndila i fushaho. [10]

MBUDZISO 2 (MBUDZISO PFUFHI)

Tsho phulea – TZ Ramaliba

- 2.1 *Muthada na u amba hu tshi vho todwa.* U vho tama u kovhekana mihumbulo na vhañwe vhathu. (2)
- 2.2 Wa u tangedza na u takalela niwana a daho arali a na mutakalo wavhudi naho a songo da nga ndila yo teaho. (2)
- 2.3 Murendi u toda u ri vhudza uri ha sa tou vha na tshikhakhisi zwo lavhelelwaho zwi nga di itea. (2)
- 2.4 Linanedzi/lifanyamuthu; limuthufhadzi: u khou nanisa u vhidziwa ha niwananyana uyu hu sa vhalei/khombole dzi nga si divhe mbalo tshi divhaho mbalo ndi muthu/u toda ri tshi divha uri vha mu vhidzaho vho vha vho dalesa. (2)
- 2.5 U na muya wa u hangwela naho niwana o khakha a namba a mu tangedza na niwana wawe. (2)
- [10]

MBUDZISO 3 (MBUDZISO PFUFHI)

Zwifhondo zwo salaho zwi zwothe – NA Milubi

- 3.1 *Ro vha ro tamba nga mukhaha.* Vho vha tshi khou diphina nga maanda. (2)
- 3.2 Ndi wa u tangula vhutshilo ha mme lwa tshothe musu vhe madakaloni. (2)
- 3.3 U ri vhudza nga ha u guma/ fhela ha vhutshilo ha mme. (2)
- 3.4 Lifanyamuthu: u khou bvedza muhumbulo wa u shonisa vhavhulahi vhe vha vhulaha mme a vhana vho ambiwaho tshirendoni itshi. (2)
- 3.5 Murendi u vhonala e na muya wa u vhavhalela vhana vho vhulahlwaho mme vha sala vha tshi tambula. (2)
- [10]

MBUDZISO 4 (MBUDZISO PFUFHI)**Tshililo tsha tsiwana – TA Ravhanga**

- 4.1 *Nge vha re nnda vha shanduka madzingandevhe.* A vha pfi zwine tsiwana ya khou lilela zwone. (2)
- 4.2 Ndi wa u lila ha tsiwana i tshi toda thuso ya sa wane muthusi. (2)
- 4.3 U ri vhudza nga ha vhutungu vhune tsiwana(vhathu vha Mudzimu) ya/vha tangana naho vhutshiloni. (2)
- 4.4 Ndi limethafore: u khou bveledzisa muhumbulo wa u dzulela u lila ha tsiwana i tshi shulula mitodzi. (2)
- 4.5 U vhavhalela tsiwana kha thambulo ine ya khou tangana nayo ngeno vhathu vha si na muya wa u i thusa. (2)
- [10]

VHURENDI VHU SONGO GUDELWAHO/RANDELWAHO.**MBUDZISO 5 (MBUDZISO NDAPFU)**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re magumoni a memorandumu uyu.

Vhutshilo ha shango lino – TN Makuya**MARANGAPHANDA**

Zwiga zwa u vhala ndi zwiga zwine murendi a zwi shumisa kha mitaladzi/vese u bveledza thalutshedzo ya tshirendo. Zwiga zwenezwi ndi zwi ngaho; tshithoma, khoma, tshivhudzisi, garukela, kholoni na semikhholoni.

Thalutshedzo ya tshirendo ndi zwine tshirendo tsha amba zwone. Murendi u shumisa zwiga zwa u vhala u bveledza thalutshedzo ya tshirendo tshawe.

DZIMBUNO

Kha tshirendo hetshi murendi o shumisa zwiga zwa u vhala zwi tevhelaho u bveledza thalutshedzo ya tshirendo itshi, khoma na tshithoma.

Kha vese 1–3, murendi o shumisa tshiga tsha u vhala tsha khoma u sumbedza uri mihumbulo ine a khou i amba a yo ngo fhelela. Afha u vha a tshi khou sumbedza uri shangoni heli line ra khou tshila khalo ndi lo dalaho zwithu zwi kondaho na zwi pfisaho vhutungu.

Kha vese 4, murendi o shumisa tshithoma u vhina muhumbulo wa uri vhutungu na zwithu zwenezwo zwi kondaho zwi wanala kha vhathu vhothe (vhapfumi na vhashai).

Murendi kha vese 5–7, o shumisa khoma u sumbedza uri mihumbulo ine a khou i amba a yo ngo fhelela. U sumbedza uri muthu a bvelelaho vhutshiloni u vha wa u shengela na u pfa vhutungu.

Vese 8, murendi o shumisa tshithoma u vhina muhumbulo wa uri u tambula na vhutungu vhune muthu a vhu pfa vhutshiloni zwi ita uri a nete kha zwine a vha khazwo.

Kha vese 9–11, murendi o shumisa khoma u sumbedza hafhu uri mihumbulo ine a khou i amba a yo ngo fhelela. U ri muhali na goswi vhothe a vha diphini nga vhutshilo.

Vese 12, murendi o shumisa tshithoma u vhina muhumbulo wa uri vhutshilo vhu dzulela u ri tambudza ra lila ri sa fhedzi.

Vese 13–15, murendi o shumisa khoma u sumbedza mihumbulo ine a khou i amba uri a yo ngo fhelela. U sumbedza uri ri tshila nga nyofho zwa ita uri vhutshilo vhune ra vhu tshila vhu si vhe ha vhuḍi.

Vese 16, murendi o shumisa tshithoma u vhina muhumbulo wawe u sumbedza uri zwivhuya zwine ra vha nazwo a zwi tsha vhonelela nga nthani ha nyofho.

Kha vese 17–19, murendi o shumisa khoma u sumbedza uri mihumbulo ine a khou i amba a yo ngo fhelela ya uri vhutshiloni ri tshila ri tshi lila ra dovha ra takala. Fhedzi-ha dakalo lashu li tulwa nga maneto ane ra vha nao vhutshiloni.

Vese 20, murendi o shumisa tshithoma u vhina muhumbulo wa u sumbedza uri vhutshiloni mathupho a ri dela nga u tavhanya ndi ngazwo ri tshi neta.

Vese 21–22, murendi o shumisa khoma u sumbedza uri mihumbulo ine a khou amba a yo ngo fhelela u ri musi ri tshi ri ri a diphina vhutshilo vhu mbo di thithisa midifho yeneyo.

Vese 23, murendi o shumisa tshithoma u vhina muhumbulo wa uri musi ro thithiswa midifho hu sala ho dala zwililo. Vese 24, murendi o shumisa tshithoma u vhina muhumbulo wa u tshila vhutunguni nge ra shaya dakalo.

MAPENDELO

Murendi o kona u shumisa zwiga zwa u vhala nga ndila i fushaho u bveledza thalutshedzo ya tshirendo itshi.

[10]

MBUDZISO 6 (MBUDZISO PFUFHI)

6.1 *Mbolela.* Luvholela lwa notshi lwa dzhena namani ya muthu u pfa vhutungu. (2)

6.2 Vhutshilo vhu tambudza vhothe vha re na maanda na vha ofhaho. (2)

6.3 Lifanyisi: u sumbedza vhutungu vhune ha tambudza vhatu vha tshi khou tshila. (2)

- 6.4 Vhutshilo ho dala mathupho madzuloni a midifho. (2)
- 6.5 Ee, ngauri vhatu vha dzulela u tambula vhutshiloni madzuloni a u diphina. (2)
[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: NGANEA**MBUDZISO 7 (MBUDZISO NDAPFU)*****TSHI DO LILWA – NE PHASWANA***

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
  - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
  - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
  - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2

MARANGAPHANDA

Fhethuvhupo ndi fhethu hune mafhungo a bugu a khou bvelela hone. Hu nga vha mahayani kana dzidoroboni. **Siangane** ndi nyimele yo tingaho muanewa kana ine muanewa a simuwa/takuwa khayi. I na thuthuwedzo kha kutshilele kwa muanewa. **Thero** ndi muhumbulo muhulwane wa bugu une ra u wana kha mafhungo a bugu u bva i tshi thoma u swika magumoni. Ri nga ri ndi zwine muñwali a khou rera ngazwo.

DZIMBUNO

- Thero ya nganea iyi yo disendeka kha zwa uri vuhovheleli ho kalulaho vhu fhedza ho dzhenisa muthu khomboni sa kha vhugevhenga. Vhathu kha ri fushee nga zwine ra vha nazwo ri si didzhenise kha vhugevhenga vhune vhu sa vhuedze tshaho.
- U bvedza thero heyi muñwali o shumisa **fhethuvhupo** (Venda) lo bvelelaho, ri pfa nga ha lokhishi ya Thohoyandou hune Vho-Luvhone vha dzula hone.
- Vho-Luvhone na mufumakadzi wavho ndi vhathu vho dzulaho zwavhudi nahone hvuhili havho vha a shuma.
- **Siangane** ya hoyu muta wa ha Nethulwe ya u dzula lokhishini, u shuma ha Vho-Luvhone sa mudededzi na ha Vho-Emeli laiburari i ita uri muta hoyu u vhe na vuhovheleli. Vha tshilela u toda u vhone nga u isa vhana vhavho zwikoloni zwi duraho, na u koloda thundu i duraho nga one mavhonwa.
- Zwikolodo zwi nana u dala ngauri itali na madzanga ndi manzhi.
- Vhubindudzi henefha Venda vhu hone, Vho-Luvhone vha lingedza u koloda tshelede kha Luambo ane a vha ramabindu, zwa di bala.
- Banna dzi a kolodisa vhathu masheleni. Vho-Luvhone vha lingedza u kololoda tshelede banngani fhedzi vha kondiselwa nga muvhala wa lukanda lwavho.
- Vho-Luvhone vha farwa tshanda nga murathu wavho Dzhalagoma wa livemu.
- Muta hoyu wo fhedza wo dzhenisa kha zwa vhugevhenga hu u itela u wana tshelede, Vho-Emeli vha rengisela matshudeni mbanzhe Yunivesithi ya Venda.

- Vho-Luvhone vha reilela magevhenga goloi musi vha tshi ya u ita zwa vhugevhenga.
- Vhutshilo ha vha havhudi kha muṭa uyu nga tshelede ya u tswa na u rengisa mbanzhe, vha ita na u wana ṭhonifho vhathuni.
- Mulayo u ita wawo mushumo, Vho-Emeli vha farwa nga mapholisa.
- Kha tshifhinga tshenetshi tsho ḍalaho tshandanguvhoni vha fhedza vho bva.
- Izwi zwi ita uri vha tou ṇṇa u fa luvalo.
- Ndi nga tshifhinga tshenetshi hune na Vhakhreste vha vha vhe kha wavho mushumo wa u losha/renda Mudzimu.
- Magevhenga, sa vhathu vho faho dzimvalo, vha pulana u hamboka vhana vha Mudzimu vhe kerekeni.
- Mudzimu u ita mushumo kha Dzhalagoma a mbo rembuluwa.
- Dzhalagoma u laṭa vhutshilo have ha vhutshinyi, vuhwarahwara na vhuvenu, a ambulula zwiphiri zwoṭhe a tshi itiswa nga u rembuluwa have afha kerekeni.
- Vhunga mulayo u nṭha ha zwoṭhe, magevhenga aya a fhedza o farwa.

MAPENDELO

Muṇwali kha u pendela bugu iyi o kona ngauri zwi khagala uri Siangane na fhethuvhupo zwo vha na ṭhuthuwedzo khulwane kha u bvedza thero. Vho-Luvhone na mufumukadzi wavho vha tshi ṭuṭuwedzwa nga izwi zwoṭhe vho fhedza vho dzhena khomboni i sa bvei vha fhelela ṭhumbuni ya lukhohe.

[25]

KANA

MBUDZISO 8 (MBUDZISO PFUFHI)

TSHI DO LILWA – NE Phaswana

- 8.1 Vho-Luvhone vha na mbilaelo ya u vha zwikolodoni, vho dzheniswa zwikolodoni nga Vho-Emeli mufumakadzi wavho ngauri vha funesa zwa nṭha. (2)
- 8.2 Vho-Luvhone vha khou humbula u badela zwikolodo zwoṭhe khathihi na u vhudza mufumakadzi wavho Vho-Emeli uri tshelede ye vha i wana ndi ṭhukhu. (2)
- 8.3 Ndi ha u ḍidzhenisa zwikolodoni zwine vha sa vhe na mbetshelwa ya u zwi badela. Ndi zwone zwo itaho uri vha fhedze vha tshi vho lavhelesana na mulayo. (2)
- 8.4 - Vha isa vhana zwikoloni zwa u ḍura.
- Vha kombetshedza Vho-Luvhone munna wavho u renga nṇu Tshitandani, na zwiṇwe zwi pfalaho. (2)

- 8.5 Vho-Emeli vha vhona zwickolodo i si thaidzo ngauri vha sokou zwi engedzedza zwi tshi ya ngeno Vho-Luvhone zwickolodo i thaidzo khulu khavho ngauri zwi vha kunda u badela. (2)
- 8.6 Muñwali u khou toda uri vhatu vha fushee nga zwine vha vha nazwo ngauri vha nga didzhenisa kha vhugevhenga vhune ha sa vhuedze tshaho. (3)
- 8.7 Vho-Emeli ndi muthu ane a tonga, vha na vuhovheleli na u funesa zwa ntha, vha vhonala vha sa thonifhi munna wavho. (3)
- 8.8 D. Tshelede ya vhugevhenga yo vha i tshi khou dzhena nga vhunzhi. (1)
- 8.9 Murero u khou bvisela khagala vhudipfi ha Vho-Luvhone malugana na zwickolodo zwa mudini wavho uri arali vha zwi thivhele hu tshe na tshifhinga. Vho-Luvhone vho lenga u zwi thivhela na ngoho zwo vha balela vha fhedza vhe khakhathini. (3)
- 8.10 Zwiito zwa Vho-Luvhone a zwi tangedzei, vha tendelela zwothe zwine Vho- Emeli mufumakadzi wavho vha ri vha ite. Vha litsha na mushumo vha tshi itela vhugevhenga. (3)
- 8.11 Ndo vha ndi tshi nga vha hatulela u dzula dzhele miñwaha yavho yothe ngauri vha khou ita zwo khakheaho. Vho vhulaha vhatu vha si na mulandu na u tutuwedza vhana vha vhatu kha u shumisa zwidzidzivhadzi. Na zwiñwe zwi no pfala. (2)

[25]

KANA

MBUDZISO 9 (MBUDZISO NDAPFU)***BULAYO LO TALIFHAHO – AW Magau***

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
  - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
  - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
  - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2

MARANGAPHANDA

Fhethuvhupo ndi fhethu hune mafhungo a bugu a khou bvelela hone. Hu nga vha mahayani/zwikoloni/mudini kana dzidoroboni. **Siangane** ndi nyimele yo tingaho muanewa kana ine muanewa a simuwa/takuwa khayoy. I na thuthuwedzo kha kutshilele kwa muanewa. **Thero** ndi muhumbulo muhulwane wa bugu une ra u wana kha mafhungo a bugu u bva i tshi thoma u swika magumoni. Ri nga ri ndi zwine muniwali a khou rera ngazwo.

DZIMBUNO

- Fhethuvhupo ha iyi bugu ndi Venda mahayani kha tshifhinga tsha vhukati sa Mphagane hune ha vha mahayani na Dovhoni hune ha vha na mavhengele a musalauno, kiliniki na zwikolo.
- Mivhundu ine ya nga Tshiozwi, Marombeni, Hamutiba na Dovhoni i laulwa nga vhakoma.
- Mphagane ndi hone musanda muhulwane hune ha sengwa milandu yothe.
- Kha kusi kwa Tshiozwi ndi hone hune ha wanala Vho-Joel Lugisani, Vho-Mamidze na Vho-Mandiwana Langanani.
- Thero ya nganea iyi ndi ya uri wa itela muniwe vhuvhi wo dzumbama zwi fhedza zwo bvela khagala wa dzhena khakhathini, i thuthuwedziwa nga fhethuvhupo hune ha vha Venda, Vho-Lugisani vha vha likhotsimunene la musanda Mphagane vha dovha vha vha khonani ya Vho-Mphaga.
- Marombeni hu na vhamusanda Vho-Khangale Mukhotho vhane vha vha khonani khulu ya vhavenda Vho-Mandiwana vha Tshiozwi.
- Siangane i ita uri vhamusanda Vho-Khangale Mukhotho na Vho-Mandiwana vha ite zwine vha funa afha musanda zwa u vhenga Vho-Lugisani.
- Vhavenda Vho-Mandiwana ndi vhone mudzulatshidulo wa khoroy ya Mphagane.
- Hamutiba hu na gota Vho-Tshisikhawe Mutibammela vhane vha konana na Vho-Lugisani vha Tshiozwi.
- Dovhoni hu na Vho-Nyamalwela Singo vha mufumakadzi.
- Ri wana muniwe milandu i tshi sengwa khoroni ya musanda ngeno muniwe i tshi sengwa ha madzhisitarata.

- Heneŧha Dovhoni hu dovha ha vha Venḁa hu re na maḁi o tou gwiwaho, tshikolo, kiliniki na mavhengele a zwikambi na a u rengisa zwiliwa zwo fhambanaho.
- Tshedza tshoŧhe tsha Dovhoni tsho ḁiswa nga Vho-Lugisani vhane vha vho vhengwa ngauri afha Dovhoni he ha vha hu na miḁi ya 20 yo no vha 600.
- Vho-Lugisani musi vhe Dovhoni vha luḁanywa na khosi Vho-Mphaga vha Mphagane nga u pfi vha ḁoḁa vuhosi zwi si zwone.
- Ri wana hu tshi thaiphiwa marifhi nga Tshambbenga wa Vho-Sara hu tshi luḁanywa Vho-Lugisani na Vho-Nyamalwela Singo vha Dovhoni.
- Vhumbulu uvhu vhu dzhenisa Vho-Lugisani khakhathini vha ḁoḁwa u thuntshiwa nga vhamusanda Vho-Mphaga.
- Fhedzi-ha zwo ḁo wanululwa uri Vho-Lugisani a vha na mulandu vhaiti vha vhumbulu vha fhedza vho dzhena khakhathini.

MAPENDELO

Muḁwali o kona u bvisela khagala fhethuvhupo na siangane zwine zwa bvisela khagala thero nga ḁila i fushaho nganeani iyi.

[25]

KANA

MBUDZISO 10 (MBUDZISO PFUFHI)

BULAYO LO TALIFHAHO – AW Magau

- 10.1 Vhafunzi Vho-Mamidze vho vha vha tshi khou ḁoḁa u vha thusa kha mafhungo a tshimbevha ane vha khou a luka. Ho vha hu tshi khou langaniwa u vhulaha Vho-Lugisani nga ḁila yo ḁalifhaho. (2)
- 10.2 Ndi wa tshikwekwe tsha u ḁoḁa u vhulaha Vho-Lugisani nga ḁila yo ḁalifhaho. (2)
- 10.3 Ndi ha u ḁoḁa u pfisa Vho-Lugisani vhuḁungu ngeno hu si na zwe vha tshinya. (2)
- 10.4 - Vho dzudzanya u pfulusa Vho-Lugisani Tshiozwi uri vha ye Dovhoni.
- U vha luḁanya na vhamusanda Vho-Mphaga. (2)
- 10.5 Vho-Lugisani vho vha vha tshi funa ngoho ngeno vhafunzi Vho-Mamidze vha si na ngoho vho ḁala vhumbulu. (2)
- 10.6 U ḁoḁou sumbedza uri vhumbulu na tshimbevha a zwo ngo luga ngeno u shuma nga nungo dzoŧhe zwi tshi vhuyedza. (3)
- 10.7 Sa mufunzi ane a si vhe na ngoho a re na vivho na vhumbulu nahone a tshilaho a tshi ḁoḁa u pfisa vhaḁwe vhuḁungu naho hu si na zwe vha khakha. (3)

- 10.8 B. vha sukumedzelwa tshaloni tsha Muanaḷo Ralineba. (1)
- 10.9 Li ri thusedza u ḍivha uri Vho-Lugisani na Vho-Mamidze vho vhuya vha vha dzikhonani ḍzine dza vhudzana zwiphiri zwoṭhe. Zwi a leluwa u vhambela maano muthu ane wa muḍivha. (3)
- 10.10 Zwi a ṭangedzea, ngauri ndi muthu o ḍiimiselaho u fhaṭa shango na u imela ngoho vhutshiloni havho. (3)
- 10.11 Ndo vha ndi tshi nga vha haṭulela u dzula dzhele miṅwaha yavho yoṭhe ngauri vha khou ita zwo khakheaho zwa u tambudza Vho-Lugisani hu si na tshe vha tshinya nga mulandu wa vivho fhedzi. Na zwiṅwe zwi no pfala. (2)

[25]

KANA

MBUDZISO 11 (MBUDZISO NDAPFU)

MAFELADAMBWA – NE Sigogo

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ṅdila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ṅdila hei:
  - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
  - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
  - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2

MARANGAPHANDA

Fhethuvhupo ndi fhethu hune mafhungo a bugu a khou bvelela hone. Hu nga vha mahayani/zwikoloni/muḍini kana dzidḍoroboni. **Siangane** ndi nyimele yo tingaho muanewa kana ine muanewa a simuwa/takuwa khayoy. I na ṭhuthuwedzo kha kutshilele kwa muanewa. **Thero** ndi muhumbulo muhulwane wa bugu une ra u wana kha mafhungo a bugu u bva i tshi thoma u swika magumoni. Ri nga ri ndi zwine muṅwali a khou rera ngazwo.

DZIMBUNO

- Thero ya bugu iyi ndi ya uri vhutendatenda kha zwa vhuloi vhu a wedza khomboni.
- Fhethuvhupo ndi mahayani o bvelelaho fhedzi hu kha ḍi vha na vhathu vhane vha tenda kha vhuloi.
- Siangane ya bugu iyi ndi ya uri Mawela sa dendele u aluwa mahayani hune vhathu vha hone vho dzulelana. Muḍini wa hawe u dzula na mme Vho-Sara. Vhathu vha tendaho kha vhuloi.

- Ri pfa Mawela a tshi dzhena tshikolo Yunivesithi ya Kwazulu Natala.
- Siangane i ita uri Mawela a aluwe a tshi tenda kha zwa vhuloi.
- Hu wanala libwa lo faho giratshini. Vho-Matodzi vha ya u vhonisa ha nanga Vho-Muraga.
- Vha vhuya hu tshi tshi pfi muloi ndi Vho-Maemu.
- Mawela o zwi pfa vha tshi khou amba na mme awe a thoma u vhenga Vho-Maemu.
- U n̄wala lūnwalo a tshi amba uri u tōda u vha fhisedzela, zwi itwa nga muya wa vhukhomurethe.
- Mawela u tōda makhomurethe uri vha mu thuse u fhisedzela Vho-Maemu.
- U wanetshedzwa a tshi tōda u vha fhisedzela vha mbo di mufara.
- U vhidzelwa mapholisa vha mu fara vha mu valela kothoni.
- U fhedza o gwevhelwa milandu yawe.

MAPENDELO

Mūwali o kona u shumisa siangane na fhethuvhupo kha u bveledza thero ya nganea iyi nga nd̄ila i fushaho.

[25]

KANA

MBUDZISO 12

MAFELADAMBWA – NE Sigogo

- 12.1 Vho-Ramasunzi. Vho vha vha tshi khou bva u vhona muvhigo wa tshikoloni wa kushumele kwa Mawela. (2)
- 12.2 Ndi wa u laya na u kaidza Mawela uri a songo sokou wela-wela mafhungo a sa a divhi ngauri zwi nga mu wedza khomboni. (2)
- 12.3 Ndi u tenda kha zwa vhuloi lune wa fhedza wa vhenga na vhathu vha si na mulandu, sa Vho-Maemu vha tshi vho pfi vha muloi. (2)
- 12.4 - Mafhungo e a ambiwa nga Vho-Matodzi vha tshi vhuya nangani.
- Mafhungo e Vho-Maemu vha vhudza Vho-Sara a uri vha do shumelwa zwenezwino.
- Vhuloi ho ambelwaho mme a Vho-Maemu. (2)
- 12.5 Vho-Ramasunzi tshithu tsha bvelela vha di ri ndi zwithu-vho zwo bvelelaho ngeno Vho-Sara arali tshithu tsho bvelela vha tshi ri tsho itwa nga vhuloi. (2)
- 12.6 U tama vhathu vha tshi litsha zwa vhutendatenda kha vhuloi ngauri zwi a wedza khomboni. (3)

- 12.7 - Muthu ane a tenda kha vhuloi: Vho vha vhone vhe vha ya u vhonisa ha nanga Vho-Muraga.
 - Muthu ane a kona u shela vhañwe muya: Vho vha vhone vhe vha shela Mawela muya wa vhuloi.
 - Vha funa khaladzi avho, vho ri u pfa zwi si zwavhudi vha thoma u ima-ima hu u itela u thusa. (3)
- 12.8 C. Ndi nge a pfa Vho-Sara na Vho-Matodzi vha tshi ri ndi muloi. (1)
- 12.9 Muthu u a dzhena khakhathini nga ndivho ya vuvhi naho a songo tsha vhu ita. Mawela o farelwa zwithu zwe a tou todou ita naho a songo tsha kona u zwi ita. (3)
- 12.10 Ee, ndi muthu ane o pfa mafhungo a vhavhaho a vhuloi naho a tshi mu kwama a si fhufhumelwe/A vha funi dzikhakhathi. (2)
- 12.11 Ndo vha ndi tshi nga mu hatulela u dzula dzhele miñwaha yawe yothe ngauri o vha a tshi khou todou ita zwo khakheaho zwa tshituhu zwa u todou fhisedzela Vho-Maemu ngeno vha si na mulandu. Na zwiñwe zwi no pfala. (2)
 [25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA**MBUDZISO 13 (MBUDZISO NDAPFU)****HA U TSA NDI HA U GONYA – LL Mafenya na NA Milubi****MUTSHUTSHU – LL Mafenya**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni a memorandumu uyu.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
  - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
  - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
  - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2

ADENDAMU

Puloto ndi ndila ine mafhungo a lungekana ngayo u bva mathomoni a dirama u swika magumoni. Puloto yo vhumbea nga zwipida zwiina, ndi mathomele, kubveledzele kwa mafhungo, mathakheni na thasululo. **Khudano** ndi u lwa kana u fhambana ha vhatambi/vhaanewa buguni zwi tshi bva kha kuhumbulele, mvelele, kutshilele kana nyito.

MATHOMELE:

- Muñwali kha tshipida itshi vho ri divhadza vhatambi vhahulwane vhane vha vha Steve, Funzani Khakhathi na Ntshavheni.
- Khudano ine ra i wana diramani iyi ndi ya u sa fulufhedzana vhukati ha vhanna na vhafumakadzi.
- Ntshavheni na Funzani vha gungulelwa uri a vha tavhanyi u swika barani hune vha kuvhangana hone vha tshi nwa halwa ngauri vha langwa nga vhasadzi.

KUBVELEDZELWE KWA MAFHUNGO:

- Steve u nanisa khudano ngauri vhafumakadzi vhane vha shuma a vha fulufhedzei nahone vha na vha farekano mishumoni vha fhedza vha banda nga kereke. Hezwi zwi ita uri Ntshavheni a si fulufhele mufumakadzi wawe.
- Zwa u sa fulufhedzea ha vhafumakadzi vhane vha dzhena kereke zwo nanisa khudano vhukati ha Ntshavheni na Alice ane a vho humbulelwa u andana na Tsanyane Matibe ane a mu hwala a tshi ya mushumoni tshifhinga tshothe.
- Khudano vhukati ha Ntshavheni na Alice i ya phanda musu a tshi hanelwa u ya khosoni Transkei.
- Ntshavheni u dovha hafhu a kudana na khonani yawe Funzani nge Alice a humbela Funzani u mu ambela na Ntshavheni, zwa vho sia Funzani a tshi senwa a fhedza a sukumedzwa nga Ntshavheni khonani yawe.

MATHAKHENI:

- Mafungo a vhifha tshothe musi Ntshavheni a tshi rwa Alice nge a mu humbulela u pfana na Tsanyane Matibe ngeno zwi si zwone.
- U rwiwa hawe zwo ita uri Alice a tuwe a ye hayani.

THASULULO

Mafungo a fhela musi Ntshavheni a tshi disola lwe a humbela khonani yawe Funzani uri a mu humbetshele pfarelo kha Alice ngauri o itiswa nga mutshutshu wa dzikhonani.

MAPENDELO

Muñwali o kona u shumisa khudano u bvedza puloto ya dirama iyi nga ndila i fushaho.

[25]**KANA****MBUDZISO 14 (MBUDZISO PFUFHI)*****VHO BANDA NGAYO* – LL Mafenya**

- 14.1 Vha Mudini wa Vho-Muthumuni, vha khou lilela Ramaano niwana wavho o farwaho. (2)
- 14.2 Vho sendela tsini navho musi vhe khakhathini. Nahone Vho-Pandelani vha a vhofholowa u vha vhudza zwi vha vhavhaho. (2)
- 14.3
- Ndi u rengela vhana zwithu zwine zwa dura.
  - U renga goloi nga kheshe na u tshimbila vhusiku. (2)
- 14.4 O farwa vhukavhamabufho e na vhanna vha vhabvannda. (2)
- 14.5
- Vho vha vha tshi vhone vhe na tshede nge vha tshimbila nga goloi dzavhudi ngeno vhaiwe vhadededzi vha si na.
  - Vho fhedza vho litsha vhadededzi vha renga matiraka ngeno vhaiwe vhadededzi vha sa zwi koni.
  - Vha dzula fhethu hune ha dura hu re na bambelo ngeno vhaiwe vhadededzi vha sa zwi swikeleli. (zwivhili fhedzi). (2)
- 14.6 Ndi u tsivhudza vhathu uri u didzhenisa kha vhu vhambadzi ha zwidzidzivhadzi a zwo ngo luga. (2)
- 14.7 Ndi nge a divha uri a nga di farwa tshifhinga tshinwe na tshinwe. (2)
- 14.8 Vho farwa vha ya dzhele ngauri vho vha vha tshi khou rengisa zwithu zwi sa tendelwi nga mulayo. (2)

- 14.9 Vha vhonele vha muthu ane a funesa tshelede, a vha teledzi u didzhenisa kha zwithu zwi songo lugaho zwa u rengisa zwidzidzivhadzi na u shumisa riwana wavho kha vuvhi honohu. (3)
- 14.10 A. Mivhili (1)
- 14.11 A ku tangedzei, ngauri vha funesa tshelede lune vha diimisela u ita zwo vhfhesaho vha tshi itela yone vho dzhenisa na riwana. (3)
- 14.12 Ee, zwo tea ngauri Vho-Marole vho vha vha tshi khou u ita zwithu zwo khakheaho zwa u rengisa zwidzidzivhadzi. (2)
[25]

KANA

MBUDZISO 15 (MBUDZISO NDAPFU)

MILOMO YA NUKALA – NP Nefefe

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re magumoni a memorandumu uyu.

MILOMO YA NUKALA – MP Nefefe

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
  - Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
  - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
  - Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2

MARANGAPHANDA

Puloto ndi ndila ine mafhungo a lungekana ngayo u bva mathomoni u swika magumoni a dirama. Puloto yo vhumbea nga zwipida zwiwa, ndi mathomele, kubvedzele kwa mafhungo, mathakheni na thasululo. **Khudano** ndi u lwa kana u fhambana ha vhatambi/vhaanewa buguni zwi tshi bva kha kuhumbulele, mvelele, kutshilele kana nyito.

MATHOMELE

- Muniwali o ri divhadza vhatambi vhahulwane vhane vha khou shela mulenzhe lu vhonele.
- Vhatambi vhenevha ndi Vho-Bukuta na Vho-Takalani mufumakadzi wavho, Ntshengedzeni na Tsumbedzo vhanwa vavho.
- Khudano yo disendeka kha u kandekanywa ha pfanelo dza vhatu.

- Muṅwali o ri olela Vho-Bukuṭa vhane vha tshila muḍini wavho sa khunzi ine ya tou vha yone ambadzifhele.
- Khudano i simuwa musi Vho-Bukuṭa vha tshi rwa Tsumbedzo nge vha wana a songo sheledza miri, Vho-Takalani vha tshi lingedza u kaidza na vhone vha a semiwa.
- Henefha ri dovha ra wana Vho-Bukuṭa vha tshi kombetshedza Ntshengedzeni u ita nae zwa vhudzekani a sa funi vha ita na u mu rwa.

KUBVELEDZELWE KWA MAFHUNGO

- Khudano i tshi bvela phanda i tshi ya musi Vho-Bukuṭa vha tshi vhidzela Ntshengedzeni lufherani lwavho musi a sa yi vha fhedza vha mu rwa.
- Vha mu shushedza ngauri vha do mu vhulaha arali a vhudza mme awe.
- A vha tikedzi vhana vhavho kha zwa tshikolo.
- Vha halifhela vhadededzi musi vho vhidzwa tshikoloni.
- Khonani yawe Muofhe u lingedza u mu vhudzisa nga thaidzo ine a vha nayo a fhedza a songo mu vhudza.
- Tshikoloni zwithu a zwi tsha tshimbila zwavhudi kha Ntshengedzeni.
- Vho-Bukuṭa na Vho-Takalani vha vhidzwa tshikoloni lwe Vho-Bukuṭa vha vho fhedza vho halifhela vhadededzi.
- Vho-Bukuṭa vha rwa Tsumbedzo nge vha wana o dzula na mme awe Vho-Takalani, vha tshi ri ndi ngani a sa khou vhala bugu.
- Khaladzi awe Tsumbedzo na mme awe Vho-Takalani vha lingedza u amba nae nga u vhona a si tshe na mutakalo, a si bevele khagala.
- Ntshengedzeni u shavhela ha makhadzi wawe Vho-Mutshekwa, khotsi awe vha mu tevhela vha mu rwa.
- Ntshengedzeni u lingedza u mila mabodelo, a lamukiswa nga khonani yawe Muofhe.
- Vho-Takalani vha vhidzwa tshikoloni vha eletshedzwa uri vha ye ha mushumelavhapo Vho-Awelani.
- Nga murahu ha musi Ntshengedzeni o no bula thaidzo yawe, mushumelavhapo u vha eletshedza uri a ye u tolwa ha dokotela.
- Dokotela u wana Ntshengedzeni o vhidzwa muvhilini, Vho-Takalani vha vhidzwa mulandu mapholisani. Hafha mafhungo a thoma u vhidzwa.

MATHAKHENI

- Mafhungo a vhidzwa tshoṭhe musi Vho-Takalani vha tshi humela hayani vho sinyuwa zwihulu nga ha u vhidzwa muvhilini ha Ntshengedzeni.
- Vho-Takalani vha vhudzisa mukalaha nga ha mafhungo aya a u lala havho na ṅwana vha rwiwa nga thanda vha wela fhasi vho sindzwa na nga mafeisi khofheni.
- Vho-Bukuṭa vha wanwa nga mapholisa vha tshi khou rwa Vho-Takalani vha halifhela mapholisa vha ri vha songo dzhenelela zwa muḍini wavho, zwi kwama vhone vhaṅe ngauri ṅwana ndi wavho a si wa muṅwe. Hezwi zwi sumbedza uri mafhungo o vhidzwa tshoṭhe.

THASULULO

- Vho-Bukuṭa vha fhedza vho farwa vha sengiselwa milandu yavho mivhili vha fhedza vho gwevhelwa u dzula dzhele vhutshilo havho hoṭhe.

MAPENDELO

Muṅwali o kona u shumisa khudano nga ndila ine ya kona u bveledza puloto buguni iyi nga ndila i fushaho.

[25]

KANA

MBUDZISO 16 (MBUDZISO PFUFHI)

MILOMO YA NUKALA – NP Nefefe

- 16.1 Vho vha vhe khothe Thohoyandou. Vho-Bukuṭa vho vha vha tshi khou sengiswa milandu yavho ye vha i ita. (2)
- 16.2 O lingedza u thusa Ntshengedzeni kha thaidzo ye a vha e nayo na u mu lamukisa musi a tshi khou ṭoda u mila mabodelo uri a divhulahe/u a mu divha, u ṭavhanya u vhona rali hu na zwo khakheaho khae. (2)
- 16.3
- Vho vha vha tshi rwa Tsumbedzo hu si na zwe a khakha.
  - U hanela Ntshengedzeni a tshi ya ha makhadzi wawe Vho-Mutshekwa. (2)
- 16.4
- Kha vhashumelavhapo.
  - Kha vhadededzi.
  - Kha vhafunzi.
  - Mapholisani. (Zwivhili fhedzi) (2)
- 16.5 Vho-Takalani vha fulufhela kha u alusa vhana vhavho nga lufuno ngeno Vho-Bukuṭa vha tshi tambudza vhana na u kandekanya pfanelo dzavho. (2)
- 16.6 U kaidza vhokhotsi kha maitete a u tambudza vhana vhunga zwi tshi fhedza zwo vha dzhenisa khomboni. (3)
- 16.7 Ndi u tambudzwa lwa vhudzekani nga khotsi awe. (2)
- 16.8 Vho-Bukuṭa vha fhedza vho fariwa, vha swika hune vha gwevhelwa u dzula dzhele lwa vhutshilo havho hoṭhe. (2)
- 16.9 Ndi mufumakadzi ane a kondolela a dovha a ṭhonifha munna wawe, vha sokou ṭanganedza u tambudziwa vho sokou ralo u fhumula vha sa zwi vhudzi muthu/vha a funa vhana vhavho, vha a vha tikedza na u vha tsireledza. (2)

- 16.10 D. A na C. (1)
- 16.11 A vhu tangedzei, Vho-Bukuṭa vha tambudza vhana na mufumakadzi vha dovha hafhu vha kombetshedza niwana wavho Ntshengedzeni u ita zwa vhudzekani zwine zwa vha zwithu zwi sa tei u itwa nga khotsi sa muṅe wa mudi (3)
- 16.12 Ndi vhona yo tea ngauri yo thusa uri dokotela a wanuluse uri Ntshengedzeni o vhfha muvhilini na uri o tambudzwa lwa vhudzekani zwa itisa uri Vho-Bukuṭa vha fariwe. (2)
[25]
- ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 25**
MARAGAGUṬE: 80

RUBRIKI YA U TOLA/MAKA MBUDZISO NDAPFU KHA VHURENDI

KHOUDU	7 Vhuswikeleli ha nthesa 80–100%	6 Vhuswikeleli ha nthā 70–79%	5 Vhuswikeleli ho dziaho 60–69%	4 Vhuswikeleli vhu fushaho 50–59%	3 Vhuswikeleli ho linganelaho 40–49%	2 Vhuswikeleli ha fhasi 30–39%	1 U sa swikelela 0–29%
Zwi re ngomu na luambo	<p>-U talutshedza thoho lwa vhudzivha, zwipida zwothe zwo kwamiwa lu fushaho. -Phindulo yo vhwahalo lwa nthā nthesa: 90%+. Phindulo yo vhwahalo lwa nthesa: 80 – 89%. -Mihumbulo minzhi yo dziaho i khou tandavhudzwa ya tikedzwa u bva kha tshirendo. -U pfesesa lwa nthesa kha lushaka holwu lwa mañwalwa na tshirendo. -Mafhungo a re na ndunzhendunzhe. - Mathomo na magumo zwa nthesa. - Mihumbulo yo vhekanywa na u fhatwa zwavhuḍi -Luambo, khalo na tshitaila zwo vhibvaho, zwi nyanyulaho, zwo lulamaho.</p>	<p>-U talutshedza thoho lu re nthā ha ndinganyo, zwipida zwothe zwo kwamiwa lu vhuedzaho. -Phindulo yo fhelelaho. -Mihumbulo minzhi i pfalaho yo newa, ya tikedzwa zwavhuḍi u bva tshirendoni. -U pfesesa havhuḍisa ha lushaka lwa mañwalwa na tshirendo -Phindulo yo dzudzanywa zwavhuḍi. -Mathomo na magumo zwavhuḍi. -Mafhungo na kuhumbulele zwi a tevhea nga vhulelu. - Luambo, khalo na tshitaila zwo lulamaho nahone zwo teaho ndivho. Likumedzwa lavhuḍi.</p>	<p>-U sumbedza u pfesesa ho khetheaho nahone o talutshedza thoho zwavhuḍi. -Phindulo i no ḍi pfala yo newa. -Miiwe mihumbulo i pfalaho yo newa, hone i si yothe nahone i songo tikedzwa nga ndila yo lavhelelwaho. -Hu na tsumbo ya u pfesesa lushaka lwa mañwalwa na tshirendo. -Tshivhumbeo tshi re khagala na nyelelo ya mafhungo a pfalaho. -Marangaphanda na magumo na dziwiwe phara zwo dzudzanywa hu na ndunzhendunzhe. -Nyelelo ya phindulo i a kona u tevhelea. - Luambo, khalo na tshitaila hunzhi zwo lulama.</p>	<p>U talutshedza thoho lwa khwine a hu ngo kwamiwa zwipida zwothe nga vhuḍalo. Hu na dziwiwe mbuno dzavhuḍi dzi tikedzaho thoho. -Vhonzhi ha mafhungo o tikedzwa, fhedzi kanzhi lu sa tou tendisea. -Mutheo wa kupfeseselewe kwa lushaka lwa mañwalwa na tshirendo zwi hone. - Dziwiwe tsumbo dza tshivhumbeo. - Phindulo i tahela nyelelo yo dzudzanyiwaho zwavhuḍi i re na ndunzhendunzhe. -Vhukhaxhi vhuḍuku kha luambo, khalo na tshitaila. -Hunzhi zwo tea.</p>	<p>-Ndingedzo zwadzo dza u fhindula mbudziso. -Phindulo i țana u pfesesa hu songo yelaho kule na thoho. -Mihumbulo a i kholwisei nahone hu na u tikedza u bva tshirendoni huḥuku. -Mugudi ha ngo pfesesa lushaka lwa mañwalwa na tshirendo itsho na kathihi. -Phindulo i țana vhuḍulani ho khakheaho. -Mafhungo ha ngo tevhekana zwavhuḍi. -Hu na tsumbo dza vhuḥkaxhi ha luambo. Khalo na tshitaila a zwi tei ndivho ya kuñwalele kwa akademi.</p>	<p>U sa pfesesa thoho. -Phindulo i na ndovhololo nahone tshiḥwe tshifhinga i tshi amba zwo bvaho. -Muhumbulo a wo ngo ya kule, talutshedzo yo khakheaho/mihumbulo a i tikedzwi u bva tshirendoni. -U pfesesa lushaka na tshirendo ha fhasisa. -Likumedzwa la fhasi nahone li tahelaho vhuḍulani , zwa mbo thithisa nyelelo ya mafhungo. -Vhukhaxhi ha luambo na tshitaila tshi si tshone zwi ita uri tshipida tsha mañwalwa hetshi tshi sa bvelele nahone tshitaila a tshi elani na ndivho ya u riwala ha akademi.</p>	<p>-Phindulo i na vhusakanyana na thoho fhedzi mafhungo ha tevhelele, kana o tou bva tshothe. -Ndingedzo ya fhasisa ya u fhindula mbudziso. Mbuno thukhu dzo riwalwaho a dzi na thikhedzo kha tshirendo. -U pfesesa lushaka na tshirendo ha fhasisa. -Zwi a konda u amba uri thoho yo fhindulwa. - A hu na tsumbo ya vhuḍulani. - Luambo lwa fhasisa. Tshitaila na khalo zwo khakheaho. - A hu na ndunzhendunzhe.</p>
	8 – 10	7	6	5	4	3	0 – 2

RUBRIKI YA U MAKA MBUDZISO NDAPFU KHA NGANEA NA DIRAMA: 25

Kha vha dzhiele nzhle phambano i re kha kuavhele kwa maraga kha tshivhumbeo na zwi re ngomu

KHOUDU NA KUAVHELE KWA MARAGA		ZWI RE NGOMU (15)		TSHIVHUMBEO NA LUAMBO (10)
		Utalutshedza thoho. Vhudzivha ha mihumbulo, u tikedza na u pfesesa tshibveledzwa.		Tshivhumbeo, nyelelo i re na ndunzhendunzhe na likumedzwa. Luambo, khalo na tshitaila zwo shumiswaho kha phindulo.
Khoudu 7 80–100%	Vhuswikeleli ha nthesa Maraga: 12–15	<ul style="list-style-type: none"> U talutshedza thoho lwa vhudzivha, zwipiḁa zwothe zwo kwamiwa nga vhudalo. Phindulo ya nthentesasa: 90%+. Phindulo ya nthesa: 80 – 89%. Mihumbulo minzhi ya vhudzivha i tikedzwa u bva kha tshibveledzwa. U pfesesa ha nthesa ha lushaka lwa maiwalwa na tshibveledzwa. 	Vhuswikeleli ha nthesa Maraga: 8–10	<ul style="list-style-type: none"> Tshivhumbeo tshi re na ndunzhendunzhe. Marangaphanda na magumo zwa nthesa. Mihumbulo ya dzudzanywa zwavhuḁi nahone yo fhatwa zwavhuḁi. Luambo, khalo na tshitaela zwo vhibvela, zwi a nyanyula nahone zwo lulama.
Khoudu 6 70–79%	Vhuswikeleli ha nthā Maraga: 11	<ul style="list-style-type: none"> U talutshedza thoho lwa nthā ha ndinganyo, zwipiḁa zwothe zwo kwamiwa lwo linganaho. Phindulo yo dodombedzwaho. Ho newa mihumbulo minzhi i pfallaho, i tikedzwaho u bva kha tshibveledzwa. U pfesesa lushaka lwa maiwalwa na tshibveledzwa havhuḁisa. 	Vhuswikeleli ha nthā Maraga: 7	<ul style="list-style-type: none"> Phindulo yo dzudzanywa zwavhuḁi. Marangaphanda na magumo zwavhuḁi. Mihumbulo na kuhumbulele zwi a tevhelelea. Luambo, khalo na tshitaila zwo lulama nahone zwo tea ndivho. Likumedzwa lavhuḁi.

Khoudu 5 60–69%	Vhuswikeleli ho dziaho Maraga: 9–10	<ul style="list-style-type: none"> • U sumbedza u pfesesa nahone a talutshedza thoho zwavhudi. • Phindulo yo dodombedzwa lwa khwine. • Miñwe mihumbulo i pfalaho yo newa, fhedzi hu si yothe nahone i sa tikedziwe nga ndila yo lavhelelwaho. • Hu na tsumbo ya u pfesesa lushaka lwa mañwalwa na tshibveledzwa. 	Vhuswikeleli ho dziaho Maraga: 6	<ul style="list-style-type: none"> - Tshivhumbeo tshi re khagala na nyelelo ya mihumbulo i re na ndunzhendunzhe. - Marangaphanda na magumo na dziñwe phara zwo dzudzanywa hu na ndunzhendunzhe. - Nyelelo ya mihumbulo i a kona u tevhelelea. - Luambo, khalo na tshitaila vhunzhi hazwo zwo lulama.
Khoudu 4 50–59%	Vhuswikeleli vhu fushaho Maraga: 8	<ul style="list-style-type: none"> • U talutshedza thoho lwa khwine, a si zwothe zwipida zwo kwamiwaho nga vhudalo. • Hu na dziñwe mbuno dzi tikedzaho thoho. • Mihumbulo minzhi yo tikedzwa fhedzi a hu na vhuñanzi vhu pfalaho/tendiseaho. • U pfesesa lushaka lwa mañwalwa na tshibveledzwa lwa mutheo. 	Vhuswikeleli vhu fushaho Maraga: 5	<ul style="list-style-type: none"> - Hu na dziñwe tsumbo dza tshivhumbeo. - Phindulo i tahela nyelelo yo dzudzanyiwaho zwavhudi i re na ndunzhendunzhe. - Vhukhaki vhuñuku ha luambo, khalo na tshitaila hunzhi zwo tea. - Kanzhi hu na ndunzhendunzhe kha dziphara.
Khoudu 3 40–49%	Vhuswikeleli ho linganelaho Maraga: 6–7	<ul style="list-style-type: none"> • Ndingedzo zwadzo dza u fhindula mbudziso. • Mbudziso yo fhindulwa hu na vhudzivha vhuñukusa. • Mihumbulo a i tuñuwedzi nahone hu na u tikedza hutuku zwi bvaho kha tshibveledzwa. • Mugudi ha ngo vhuya a pfesesa lushaka lwa mañwalwa na tshibveledzwa. 	Vhuswikeleli ho linganelaho Maraga: 4	<ul style="list-style-type: none"> - Tshivhumbeo tshi sumbedza u shaea ha vhupulani. - Mafhungo ha ngo dzudzanywa lune a tevhekana. - Tsumbo dza vhukhaki ha luambo. Khalo na tshitaila a zwo ngo tea ndivho ya mañwalwa a akademi. Phara dzo khakhea.

Khoutu 2 30–39%	Vhuswikeleli ha fhasi Maraga: 5	<ul style="list-style-type: none"> • U pfesesa thoho ha fhasisa. • Phindulo yo dala ndovhololo nahone huñwe yo bva. • Mihumbulo a si ya vhudzivha, thalutshedzo yo khakheaho/Mihumbulo a i tikedzwi zwi tshi bva kha tshibveledzwa. • U pfesesa ha fhasi lushaka lwa mañwalwa na tshibveledzwa. 	Vhuswikeleli ha fhasi Maraga: 3	<ul style="list-style-type: none"> - Likumedzwa la fhasi nahone li tahelaho tshivhumbeo tsho pulaniwaho zwi thithisa nyelelo ya muhumbulo. - Luambo lwo khakheaho na tshitaila tshi si tshone zwi ita uri zwo riwalwaho zwi si vhe zwa vhukuma nahone tshitaila a tsho ngo tea ndivho ya u riwala ha akademi. - Phara dzo khakhea.
Khoutu 1 0–29%	U sa swikelela Maraga: 0–5	<ul style="list-style-type: none"> • Phindulo i sumbedza vhuñwe vhushaka na thoho fhedzi mihumbulo i a konda u tevhelela nahone/kana yo bva tshothe. • U kundelwa kha ndingedzo ya u fhindula mbudziso. Mbuno thukhu dzo lulamaho a dzi na thikhedzo u bva kha tshibveledzwa. • U kundelwa u pfesesa lushaka lwa mañwalwa na tshibveledzwa. 	U sa swikelela Maraga: 0–2	<ul style="list-style-type: none"> - Zwi a konda u amba arali mbudziso yo fhindulwa. - A hu na tsumbo ya tshivhumbeo tsho pulaniwaho hu na thevhekano. - Luambo lwa fhasi-fhasi. Tshitaila na khalo zwo khakheaho. - A hu na dziphara kana ndunzhendunzhe.